

PETJE V SREDNJEVEŠKIH OBREDNIH USTANOVAH NA KRANJSKEM

JURIJ SNOJ

Znanstvenoraziskovalni center SAZU

Izleček: Doslej je znano 33 listin obrednih ustanov, ki izvirajo iz srednjeveške Kranjske in v katerih je izrecno omenjeno petje. Razprava obravnava izraze, s katerimi so peti obredi označeni, in določa njihov natančen pomen. Na osnovi listinskih opisov skuša rekonstruirati dejanski izgled ustanovljenih obredov.

Ključne besede: gregorijanski koral, zgodovina liturgije, listine obrednih ustanov

Abstract: So far 33 medieval charters of liturgical services, coming from Carniola and expressly mentioning singing, are known. The paper discusses the expressions by which the sung services are specified, and defines their exact meaning. On the basis of the descriptions an attempt is made to reconstruct their actual appearance.

Keywords: plainchant, history of liturgy, charters of liturgical services

Posvečeno profesorju Marijanu Smoliku

Razpravljajoč o srednjeveškem liturgičnem enoglasju se glasbena zgodovina posveča predvsem študiju koralnih rokopisov. Iz njih je razviden predmet zanimanja sam: glasba, kot je obstajala v danem srednjeveškem okolju. Vendar pa koralni rokopisi ne morejo posredovati pogleda od zunaj; tistega, kar bi v zvezi s srednjeveškim liturgičnim enoglasjem opazil in zaznal naključni obiskovalec in kar so poznali ljudje, ki so v dani skupnosti živeli. O vsem govorijo drugi viri, tisti, na osnovi katerih si je mogoče ustvariti predstavo o življenju, kot je v danem srednjeveškem okolju dejansko obstajalo.

Med temi viri so najštevilnejše listine, s katerimi so se ustanovljala v njih določena liturgična opravila. Tovrstne listine so bile zapisi pogodb: darovalec je del svojega imetja ali prihodkov poklonil določeni cerkvi, v njej delujoči bratovščini ali posamezniku, in sicer kot plačilo za v listini določeno liturgično opravilo. Za razumevanje tega pojava si je treba uzavestiti, da je bila liturgija, ki je pogosto vključevala petje, tj. gregorijanski koral, v srednjem veku družbeni institut, kot taka pa je morala biti utemeljena v gospodarskem redu družbe. To je pomenilo ustanavljanje beneficijev, duhovniških služb ali pa plačevanje

oz. materialno omogočanje dodatnega obredja, ki naj bi ga v določeni cerkvi opravljal bodisi en bodisi več duhovnikov. Ker je bilo liturgično petje, gregorijanski koral, sestavni del liturgije, se v tovrstnih listinah zelo pogosto omenja petje.

Ta spis se posveča tistim listinam s srednjeveške Kranjske, s katerimi je bilo materialno omogočeno in s tem ustanovljeno obredje, kot je v listini določeno, in ki pri tem izrecno omenjajo bodisi petje ali pa prisotnost učitelja, kar implicira pevsko sodelovanje učencev. Tovrstne listine so bile že večkrat predmet glasbenozgodovinskih razprav.¹ Njihova zadnja obravnava, ki zajema celotno Slovenijo, jih navaja 27.² To število se je v zadnjem času povečalo in samo s Kranjske je zdaj znano 33 listin, ki se nanašajo na ustanavljanje novega obredja in ki izrecno omenjajo glasbo.³

Srednjeveške listine so svojevrstna besedila: Z njimi se je določalo nekaj, kar naj bi časovno obstajalo šele po njihovem zapisu. Take niso poročila očitvidcev, zaradi česar se je zmeraj umestno spraševati, ali je tisto, kar je v njih zapisano, tudi v resnici obstajalo. Poleg tega so besedila listin kot pravna besedila svojega časa do določene mere formalizirana: oblike besedil sledijo znanim vzorcem in v besedilih listin se pojavljajo stalne fraze, ki vzbujajo vtis, da so se prepisovale kot listinskobesedilni stilemi.⁴ Tako se mestoma vzbujata dvom, ali je bila dana vsebinska sestavina v resnici mišljena ali pa je le prepisana formula. A tudi če predpostavimo, da so verni odraz resničnosti, so listinska besedila še zmeraj problematična: pisana so v pravopisno, interpunkcijsko, oblikoslovno in sintaktično neustaljeni, pogosto neskrbni nemščini, ki izgleda včasih kot neurejen zapis govora. V detajlih so večkrat nedorečena, nenatančna ali celo protislovna in mestoma se

¹ Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I*, Ljubljana, DZS, 1958, str. 38–40; Janez Höfler, *Tokovi glasbene kulture na Slovenskem*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1970, str. 17–18.

² Janez Höfler, *Glasba v poznosrednjeveških beneficijah na Slovenskem*, *Srednjeveška glasba na Slovenskem in njene evropske vzporednice*, ur. J. Snoj, Ljubljana, Založba ZRC, 1998, str. 85–94.

³ Spis ne zajema ustanovnih listin samostanov, kapitljev, škofije, saj se tovrstne ustanove bistveno razlikujejo od beneficijev in manjših obrednih služb. – Upoštevane so bile samo v sodobnih objavah dostopne listine in regesti: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I–XII*, Ljubljana, Mestni arhiv, 1956–1968 (v nadaljevanju GZL z ustrežno oznako; vse v to razpravo zajete listine je transkribiral Božo Otorepec); France Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva*, Acta ecclesiastica Sloveniae 17, Ljubljana 1995 (v nadaljevanju Baraga ustrežno številko dokumenta); Franc Komatar, Kranjski mestni arhiv, *Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1913/14*, Kranj 1914, str. 3–32 (v nadaljevanju Komatar s številko dokumenta); Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila*, Acta ecclesiastica Sloveniae 22, Ljubljana 2000 (v nadaljevanju Žnidaršič Golec z navedbo strani); P. Hitzinger, Auszug aus dem Schriftenregister der Stadt Stein, *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 20 (1865), ur. A. Dimitz, Ljubljana 1865, str. 109–111 (v nadaljevanju Hitzinger z navedbo strani); Theodor Elze, Historische Miscellen über Stadt und Land, *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19 (1864), ur. A. Dimitz, Ljubljana 1864, str. 89–95 (v nadaljevanju Elze z navedbo strani); Janez Veider, *Stara ljubljanska stolnica*, Ljubljana 1947 (v nadaljevanju Veider z navedbo strani); Milko Kos, Iz metliškega mestnega arhiva, *Etнолог X–XI* (1937–1939), str. 25–49 (v nadaljevanju Kos z navedbo strani).

⁴ O vsebinskih, oblikovnih in slogovnih vidikih kranjskih listinskih besedil, sicer nekoliko starejših, gl. monografijo: Dušan Kos, *Pismo, pisava, pisar*, str. 18–25, 91–188.

zapisano ne zdi možno. Tudi določila v zvezi z obredjem in glasbo so večkrat nejasna, nenatančna ali dvoumna. Spoznavanje časovno oddaljene resničnosti – tudi glasbene – na osnovi listin je tako podobno tipanju v temi.

Ker zadevajo obravnavane listine liturgijo, se pojavljajo v njih izrazi za posamezne obrede, in sicer tisti, ki so bili v rabi v pogovorni nemščini na Kranjskem. Ti izrazi sami po sebi niso razumljivi in potrebujejo razlago. Prvi del tega spisa skuša zato odgovoriti na vprašanje, katero obredje natančno se v obravnavanih listinah omenja, kar s stališča glasbe pomeni, kateri spevi ali katere skupine spevov so v njih bodisi izrecno omenjene ali pa implicitno prisotne. V drugem delu spisa je na osnovi listinskih omemb, ki so največkrat kratke, podan tipizirani izgled v listinah navajanih obredov. Zadnji del podaja splošna opažanja in ugotovitve ter motri glasbeno pojavnost, omenjano v listinah, s širšega zornega kota. Razpravi je priložena tabela (tabela 4 na str. 106–114), ki navaja vse glasbo zadevajoče iztržke iz vseh v obravnavo zajetih listin, in sicer v kronološkem zaporedju.⁵

I

Posvetimo se vprašanju, kaj je z izrazi, ki označujejo posamezne dele obredja, dejansko mišljeno. Za mašo se rabita dva izraza: »mess« in »ampt« (v več pisnih različicah). Ob izrazu »ampt« je zelo pogosto določilo »gesungen« ali pa glagol »singen«, pri izrazu »mess« pa določilo »gesprochen« ali pa glagol »singen«. Zveza »singen mess« se v vsem obravnavanem gradivu pojavi le enkrat.⁶ S tem je precej jasno nakazana razlika med tiho, zgolj brano mašo in mašo, katere besedila so bila peta. Določili »singen« in »sprechen« (ali oba deležnika) se ob izrazih »ampt« in »mess« pojavljata tako pogosto, da je upravičeno domnevati, da je z izrazom »ampt« mišljena peta maša tudi v primerih, ko to ni izrecno izraženo, in z izrazom »mess« govorjena, tiha maša tudi takrat, ko nastopi ta beseda sama. Samostalnik »ampt« se kaže kot glasbeni termin.

Če pomeni »ampt« peto mašo, se moramo vprašati, kaj je bilo v njej peto. Poudariti je treba, da se izraza »singen« ali »gesungen« v tej zvezi ne nanašata na katero koli petje, ki bi se oglašalo med obredom, pač pa na enoglasno petje latinskih mašnih besedil. V »mess« so bila ta zgolj brana, v »ampt« pa peta. Mišljeno je torej liturgično enoglasje, gregorijanski koral. To je razvidno tudi iz subjekta petja oz. govorjenja. Posredno ali neposredno so kot tisti, ki govorijo ali pojejo, navedeni le duhovniki, bodisi eden bodisi več, nekajkrat pa se ob njih pojavi tudi učitelj, kar dejansko pomeni učitelj z učenci.

V srednjeveški maši so se mogla peti domala vsa mašna besedila, tako spremenljiva kot nespremenljiva. Nekatera od teh so bila prvenstveno namenjena zboru, sholi (tako petero spevov mašnega proprija: introit, gradual, aleluja, ofertorij, komunio), druga celebrantu (oratio, berilo, evangelij, secreta, postcommunio). Vprašati se moramo, ali naj bi se v »ampt« pelo vse to ali pa le del tega. Vsekakor je celebrant pel tisto, kar je bilo v samem obredu namenjeno njemu: zgoraj navedene mašne molitve in obe berili, poleg tega pa morda še kaj. To domnevo potrjujejo nekateri listinski navedki: Slatkonjeva listina iz

⁵ Krajšave del, kjer so listine ali regesti objavljeni, so podane v op. 3.

⁶ Novomeška listina iz leta 1428.

leta 1515 izrecno omenja peti evangelij, metliška pa pete kolekte, tj. mašne molitve.⁷ Po isti metliški listini je celebrant pel tudi sekvenco, sredi katere naj bi se, držec sveto hostijo, trikrat obrnil; ker govori listina o maši sv. Rešnjega telesa, je morala biti ta sekvenca *Lauda Sion salvatorem*, delo Tomaža Akvinskega. Morda je celebrant poleg tega pel še *praefatio* in zaključni *Ite missa est*, dialoški besedili, namenjeni njemu in sholi. Vse navedeno se je pelo po nekaj preprostih recitacijskih glasbenih obrazcih, ki so jih duhovniki lahko znali na pamet, tako da za tovrstno peto mašo niso potrebovali posebnega glasbenega rokopisa.

Teže si je predstavljati, da bi celebrant sam pel tudi le sholi namenjene speve, od katerih je imel vsak svojo lastno melodijo, zapisano v gradualu. Za petje teh spevov je bil načeloma potreben zbor, ki bi ga lahko sestavljalo večje število duhovnikov ali pa učenci. Listinske določbe glede tega, kdo natančno naj opravi mašni obred, niso zmeraj jasne; v nekaterih primerih pa je vendarle očitno, da je mišljen bodisi en sam duhovnik ali pa skupina. V primerih, ko naj bi peto mašo opravljalo več duhovnikov ali pa celebrant in učenci, smemo dopustiti možnost, da so se peli tudi spevi mašnega proprija; peta maša, ki naj bi jo opravljal en sam, pa je najverjetneje vključevala le duhovnikovo glasbeno recitacijo mašnih beril, treh mašnih molitev, morda pa še prefacije in sklepnega odpusta (*Ite missa est*).

Vsaka maša je imela plast spremenljivih besedil, t. i. mašni proprij, ki se je menjal z ozirom na liturgično vsebino dne ali pa z ozirom na namen maše. Tako je v listinskih določilih večkrat natančneje navedeno, katera maša naj bo bodisi peta ali govorjena. Z ozirom na to, da je med obravnavanimi listinami največ takih, ki ustanavljajo spominsko obredje za umrle člane ustanoviteljeve družine, je maša, ki jo določajo, najpogosteje »seelampt« (v raznih pravopisnih enačicah). To ne more biti nič drugega kot peta zadušnica, *Missa pro defunctis*, se pravi maša, katere prvi spev, introit, je *Requiem aeternam*. V enem primeru je ta maša tudi v resnici navedena kot »gesungen requiem«.⁸ Zadušnico je vseboval vsak srednjeveški misal in tako jo najdemo tudi v oglejskem tiskanem misalu iz leta 1949, ki posreduje liturgijo, kakršna je veljala v oglejskem patriarhatu in tako tudi na Kranjskem.⁹

Ob zadušnicah se v listinah pojavljajo še votivne maše: maše, ki ne pripadajo ne temporalu ne sanktoralu in so tako zunaj osnovnega liturgičnega letnega cikla. V poznem srednjem veku so bili pogosti ponavljajoči se tedenski ciklusi sedmih votivnih maš, od katerih je bila vsaka posvečena drugi svetosti: nedeljska sv. Trojici ... četrtkova sv. Rešnjemu telesu ... sobotna Mariji. V obravnavanem gradivu sta dva takšna tedenska cikla, ki se le malenkostno razlikujeta. V zadevnih listinah sta navedena samo vsebinsko, se pravi brez natančnega določila, kateri mašni proprij naj se privzame. Pričakovali bi, da bi nam pri natančnejši določitvi proprijev teh maš pomagal oglejski misal, ki je veljal tudi na Kranjskem, vendar vsebuje ta tisk spet nekoliko drugačen tedenski cikel votivnih maš

⁷ Listina z dne 11. 6. 1466. Da se v tej listini določilo »die hernach gestimbtten geleiten singen und haltten« nanaša na mašne molitve, je razvidno iz nadaljevanje, ki pravi: »dasselbst ain ampt von gotczleychnam, in aller der mas als das obm mit seinen colecten und mit ordnung westimpt und begriffen ist, si[n]gen«.

⁸ Listina iz leta 1534.

⁹ *Missale Aquileiense*, Augsburg, Erhard Ratdolt, 1494, Officium defunctorum, fol. XXXVI (ljubljski izvod: NUK, R 13349). Kot zanimivost naj bo omenjeno, da v zadušnici oglejskega tiska kot sekvenca ne nastopi *Dies irae*, pač pa *Cum sit omnis caro fenum*.

(gl. tabelo 1.) Ne glede na to smemo z veliko mero verjetnosti predpostaviti, da je imela maša sv. Trojice v obeh kranjskih ciklusih proprij z introitom *Benedicta sit*, četrtkova maša sv. Rešnjega telesa proprij z introitom *Cibavit eos ex adipe*¹⁰ in petkova sv. Križa proprij z introitom *Nos autem*, ki je v Slatkonjevi listini iz leta 1515 tudi izrecno imenovan. Tedenski ciklus slutimo še v listini iz leta 1499, kjer je za ponedeljek določena peta zadušnica, za petek pa maša, posvečena Kristusovemu trpljenju,¹¹ in v novomeški listini iz leta 1518, ki določa pet tedenskih maš.

Tabela 1: tedenski ciklusi votivnih maš

Dan	1435	1439	Missale Aquileiense: introit
ned.	sv. Trojica	sv. Trojica	De s. Trinitate: Benedicta sit sancta Trinitas
pon.	verne duše	verne duše	De sapientia: Lex domini irreprehensibilis
tor.	angeli	razhod apostolov	De s. Spiritu: Spiritus domini replevit orbem
sreda	sv. Nikolaj	spoznavalci	De angelis: Adorate Deum omnes angeli
čet.	sv. Rešnje telo	sv. Rešnje telo	De caritate: Caritas Dei diffusa est
pet.	sv. Križ	sv. Križ	De cruce: Nos autem gloriari oportet
sob.	sv. Marija: vnebovzetje	sv. Marija	De veneratione b. Mariae: Salve sancta parens

V smislu tedenskega ciklusa votivnih maš je mogoče razlagati tudi maše tistih ustanov, ki določajo le eno mašo na teden: Z listino iz leta 1417 je bila ustanovljena peta sobotna maša, posvečena sv. Mariji, tako kot v vseh treh zgoraj navedenih ciklih; listina iz leta 1445 določa, da naj ljubljanska bratovščina sv. Rešnjega telesa oskrbi vsak četrtek peto mašo; čeprav ni navedeno, je bila ta skoraj gotovo maša sv. Rešnjega telesa z introitom *Cibavit eos*; ista maša je za četrte predpisana tudi v metliški listini iz leta 1466, kjer je v okviru spominskega obredja določena še za praznik sv. Rešnjega telesa, in sicer dvakrat. Podobno določa Slatkonjeva listina iz leta 1515 za vsak petek mašo sv. Križa, ki je tu izrecno imenovana po svojem introitu kot »nos autem«. Peto Marijino mašo predpisujeta še listina z dne 13. (ali 20.) 7. 1466 in listina iz leta 1534; v teh dveh primerih je določeno, naj se v okviru spominskega obredja obhaja enkrat na leto. Ker je obstajalo več Marijinih maš, se proprija teh dveh letnih maš ne da natančneje določiti.

Poleg teh maš se v listinah nekajkrat pojavi oznaka »lobampt«;¹² s tem je verjetno mišljena peta maša zahvalne vsebine ali zahvalnega namena. Njenega proprija ni mogoče določiti: že omenjeni oglejski misal, ki je veljal tudi na Kranjskem, nima nobene maše, ki bi jo bilo mogoče razumeti kot »lobampt«.

Kjer koli je v srednjem veku obstajala liturgija, se je vsebinsko ravnala po letnem liturgičnem ciklusu, temporalnem in sanktornem. Ker se je z obravnavanimi listinami ustanovljalo nekaj, kar je predstavljalo dodatek temporalnemu in sanktornemu ciklusu,

¹⁰ To je introit praznika sv. Rešnjega Telesa; kot tak je prisoten tudi v *Missale Aquileiense*, fol. CII.

¹¹ GZL X/99; besedilo te listine ni v celoti objavljeno.

¹² Listine z dne 1. 11. 1513, 1. 12. 1513 in iz leta 1515 (Slatkonjeva listina).

je razumljivo, da ta ni predmet njihovih določb.¹³ V vsem obravnavanem gradivu je temporalna oz. sanktoralna liturgija omenjena le dvakrat: V listini iz leta 1439, ki določa, naj se na kvatrne nedelje, se pravi na nedelje po štirih kvatrnih tednih, in na Marijine praznike pojeta dve maši, in sicer temporalna (maša ustrezne nedelje) oz. na Marijine praznika ustrezna Marijina, za njo pa še zadušnica. Drugič je temporalna maša določena v ustanovi cesarja Friderika III.,¹⁴ po kateri naj bi se na enem od oltarjev v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani peli vsak dan dve maši: zjutraj Marijina, dopoldne pa temporalna.

Če od mašne liturgije preidemo k oficijski, srečujemo tudi tu tisto, kar naj bi se opravljalo po želji ustanoviteljev: v vseh primerih je to le oficij za rajne. V mnogih listinah, ki predpisujejo spominsko obredje, se pojavlja izraz »vigili«. V liturgični terminologiji pomeni izraz vigilija med drugim večer pred praznikom oz. tisti del liturgije danega praznika, ki poteka na njegov predvečer. V sklopu oficija za rajne bi morala biti vigilija potemtakem tisti njegov del, ki poteka na predvečer spominskega dne. To bi morale biti večernice, vespere, vendar je iz konteksta razvidno, da »vigili« niso večernice, pač pa jutranjice (matutin) in morda tudi še jutranjicam sledeče hvalnice (lavde). Za vigilijo je v listinah skoraj zmeraj navedeno, naj bo peta. Kot v primeru zgoraj obravnavanega izraza »ampt« se tudi pri »vigili« izraza »singen« ali »gesungen« pojavljata tako pogosto, da se vzbuja vtis, da je bila vigilija peta tudi takrat, ko to ni izrecno navedeno.¹⁵ Kot vsake pete jutranjice so tudi jutranjice za rajne dolg obred, ki sestoji iz invitatorija, invitatorialnega psalma ter treh nokturnov, od katerih vsebuje vsak po tri antifone s psalmi in po tri lekcije z rezponsoriji. Vse to je pod naslovom »In vigiliis mortuorum« zapisano tudi v antifonalu iz Kranja, nastalem leta 1491.¹⁶ Z vigilijo, še zlasti, kadar je navedeno, da naj bo peta, si smemo torej predstavljati prav to.¹⁷

Drugi izraz, ki ga pogosto srečujemo v sklopu oficija za rajne, je »placebo«. Nedvomno se nanaša na antifono *Placebo domino in terra viventium*, ki je prva antifona v prvih večernicah imenovanega oficija. Domnevati smemo, da z izrazom »placebo« ni mišljena la ta antifona, pač pa celotne večernice, ki obsegajo pet antifon s psalmi, kratko berilo z rezponsorijem ter kantik Magnificat z antifono, kot je vse to zapisano v že omenjenem antifonalu iz Kranja.¹⁸ V listini iz leta 1439 je izrecno navedeno, da naj bo »placebo« pet, v listinah iz 1466 in 1515, da naj bo govorjen, medtem ko navajata listini iz leta 1513, ki se nanašata na isto ustanovo, za »placebo« sodelovanje učitelja, kar nakazuje možnost petja. Očitno je bilo »placebo« možno bodisi peti ali pa le brati. Razlago, po

¹³ Določila glede osnovnega letnega liturgičnega ciklusa vsebujejo ustanovne listine samostanov, kapituljev, škofije, ki jih tukajšnja obravnava ne zajema.

¹⁴ Listina 1452–. Vsebina te domnevno neohranjene listine je znana le iz kasnejšega zapisa; izdana je moral biti po letu 1452, ko je Friderik III. postal cesar.

¹⁵ Brez določila za peto podajanje se izraz »vigili« pojavlja le v listinah iz let 1414, 1435, 1513, 1515, 1518 in 1534. A z izjemo listine iz leta 1534 opravlja vigilijo v vseh teh primerih bodisi večje število duhovnikov ali pa sodeluje pri njej učitelj. To napeljuje k domnevi, da je tudi v teh listinah posredno določeno petje.

¹⁶ NŠAL, Rkp 18, fol. 245v–248v. Faksimile: *Antiphonarium ecclesiae parochialis urbis Kranj*, ur. Jurij Snoj in Gabriella Gilányi, Musicalia Danubiana 23, Budapest, Magyar tudományos akadémia Zenetudományi intézet, 2007.

¹⁷ Primerjaj slovenski izraz »bilje«, kot ga rabi npr. Ivan Cankar, *Hlapci*, I.

¹⁸ NŠAL, Rkp 18, fol. 245v.

kateri naj bi bil »placebo« večernice oficija za rajne, nekoliko moti dejstvo, da se redoma pojavlja po vigili, medtem ko bi moral biti pred njo, saj so v oficiju večernice zmeraj pred jutranjicami. Prav tako moti nekajkratna navedba, da naj bo »placebo« na grobu.¹⁹ To daje vtis, kot da je »placebo« neki težko določljivi obred zunaj oficija, ki pa je vključeval imenovano večerniško antifono, po kateri je bil prepoznaven.

Zunaj oficija in maše, vendar pa v sklopu spominskega obredja za rajne, je tudi obred, ki je v slovenskih regestih označen kot »libera«.²⁰ Ta izraz se nanaša na rezponzorij *Libera me Deus de morte aeterna*, ki je del jutranjic oficija za rajne in je v tej vlogi prisoten tudi v kranjskem antifonalu.²¹ Vendar je bil rezponzorij *Libera me* stoletja tudi del pogrebnega obreda,²² poleg tega pa še sestavni del spominskega obreda na grobu, ki ga v obravnavanih listinah srečamo tudi pod izrazom »exsequies«.²³ »Libera« in »exsequies« sta dozdevno isti obredni obisk groba, ki je po imenovanem rezponzoriju, ki bi mogel biti pet, vključeval še besedila, ki bi se lahko pela po kakem glasbenorecitacijskem obrazcu.²⁴ Izrazi za dele obredja so prikazani v tabeli 2.

Tabela 2: izrazi za dele obredja

Izvirni izraz	Pomen
ampt	peta maša
mess	tiha maša
seelampt	peta zadušnica
vigili	pete jutranjice in hvalnice oficija za rajne
placebo	večernice oficija za rajne
libera	obredni obisk groba
exsequies	obredni obisk groba

V obravnavanih listinah se omenjajo tudi nekateri posamični spevi: marijanska antifona *Salve regina*,²⁵ rezponzorij *Homo quidam fecit*,²⁶ ki je del oficija sv. Rešnjega telesa, himnus *Pange lingua*, del istega oficija. *Tantum ergo* je le ena od kitic himnusa *Pange lingua*.²⁷ Posredno sta navedeni še dve sekvenci: *Ecce panis angelorum*²⁸ je ena od kitic

¹⁹ Po listini iz leta 1439 je na grobu peti »placebo«, po listinah iz let 1466 in 1515 pa je na grobu govorjeni »placebo«.

²⁰ Slovenski regesti listin iz let 1483, 1485, 1494 in 1522.

²¹ NŠAL, Rkp 18, fol. 248r.

²² Gl. Prešernovo pesem *Prekop*.

²³ Listina iz leta 1466 in slovenski regest listine iz leta 1522.

²⁴ Tako je mogoče soditi po podobi tega obreda v stoletja mlajšem ljubljanskem »Wolfovem« ritualu: *Compendium ritualis Romani usibus dioeceseos Labacensis accomodatum*, Ljubljana, J. Blaznik, 1844, str. 185–187 (»De officio faciendo in exequiis, absente corpore defuncti, et in die tertio, septimo, trigesimo et anniversario«).

²⁵ Listini iz let 1435 in 1449.

²⁶ Listini iz let 1440 in 1444.

²⁷ *Pange lingua* je v listini iz leta 1444, *Tantum ergo* pa je naveden v isti listini iz leta 1444 ter še v metliški listini iz leta 1466.

²⁸ Isti dve listini iz let 1444 in 1466.

sekvence *Lauda Sion salvatorem*, ki pripada maši sv. Rešnjega Telesa, *Recordare Jesu pie*²⁹ pa je kitica sekvence *Dies irae dies illa* iz maše zadušnice.

II

Skušajmo v naslednjem delu prispevka opisati v listinah navedene obrede, in sicer tako, da sestavimo na osnovi opisov in omemb, kot se pojavljajajo v različnih listinah, njihovo najpopolnejšo možno obliko. (Kaj od opisanega je v posamičnih primerih obstajalo, je razvidno iz povzetkov v tabeli 4.) Kot je bilo omenjeno, se je z obravnavanimi listinami najpogosteje ustanavljalo spominsko obredje za člane ustanoviteljeve družine ali pa, po njegovi smrti, za njega samega. To obredje naj bi se v večini primerov opravjalo enkrat letno, v nekaj primerih pa tudi večkrat, npr. vsak kvaterni teden ali celo vsak teden.³⁰ Spominsko obredje se je začelo na predvečer določenega dne s petimi jutranjicami in hvalnicami oficija za rajne. Temu je sledil peti »placebo«, domnevno pete večernice, ki so bile lahko tudi na grobu, ali »exsequies«, obredni obisk groba. Slatkonjeva listina iz leta 1515 določa, da naj se na grobu najprej zapoje *Recordare*, se pravi ena od kitic sekvence *Dies irae*, čemur naj sledi peti »placebo«. Drugi dan zjutraj je bila peta maša zadušnica. Če jo je opravljalo več duhovnikov, so se poleg tega, da je eden od njih glasbeno recitiral berila in mašne molitve, mogli peti tudi spremenljivi mašni spevi. Sredi maše se je molila splošna spoved in izrečene so bile prošnje za pokojne iz ustanoviteljeve družine, ki so bili lahko tudi izrecno imenovani. Mesto spovedi in prošenj je bilo očitno nekje med bogoslužjem besede in evharistijo: prošnje so bile po evangeliju³¹ in tako tudi splošna spoved,³² za katero pa je v enem primeru določeno podobno mesto pred spreobrnjenjem.³³ Peti zadušnici so pogosto sledile še govorjene maše in tem ponovni obisk na grobu, kjer naj bi bil še enkrat »placebo« ali »exsequies«.³⁴

Drugo, kar se je z obravnavanimi listinami ustanavljalo, so bile votivne maše: tedenski ciklusi vsakodnevnih votivnih maš ali pa posamezne periodično se ponavljajoče votivne maše, ki so se obhajale bodisi enkrat na teden, na kvatre in praznike ali pa enkrat letno. Te maše so bile pogosto pete in kadar jih je opravljalo večje število duhovnikov ali pa so pri njih sodelovali učenci, so mogli biti v njih peti ne le celebrantu namenjeni spremenljivi deli maše, pač pa tudi spevi, namenjeni sholi. Kot pri zadušnicah je tudi pri teh mašah včasih navedena splošna spoved, enkrat pa še prošnje za svojce ustanovitelja. Mesto, kjer naj bi bilo oboje, je primerljivo s tistim, ki se navaja za zadušnice: spoved naj bi bila po evangeliju³⁵ ali na sorodnem mestu pred ofertorijem, ko naj bi bile tudi prošnje za svojce ustanovitelja.³⁶ Votivne maše so imele lahko tudi posebne kolekte, kot jih je

²⁹ Slatkonjeva listina iz leta 1515.

³⁰ Listini iz leta 1439 in z dne 13. / 20. 7. 1466.

³¹ Obe listini iz leta 1466.

³² Listina iz leta 1515.

³³ Listina iz leta 1446.

³⁴ Listine iz let 1446, 1466 (metliška), 1515 in 1522.

³⁵ Listini iz let 1446 in 1466 (metliška).

³⁶ Listina iz leta 1439.

določil ustanovitelj.³⁷ Iz listin je mogoče razbrati še nekatere druge podrobnosti v zvezi z votivnimi mašami: Duhovnik, ki naj bi po listini iz leta 1466 obhajal četrtkovo mašo sv. Rešnjega telesa v cerkvi sv. Nikolaja v Metliki, je moral prinesiti sveto hostijo k maši in odnesti sveto hostijo od maše tako, da je ob tem pel *Ecce panis* in *Tantum ergo*, se pravi dogodku ustrežna odlomka iz sekvence *Lauda Sion salvatorem* in himnusa *Pange lingua*. Ko pa je sredi maše pel pravkar imenovano sekvenco, se je moral s hostijo v rokah trikrat obrniti proti ljudstvu.³⁸ Besedilo dodaja, naj se to opravi tako, kot je navada, kar pomeni, da opisana gesta ni bila mišljena kot nekaj posebnega. Skoraj enako določilo srečamo tudi v listini iz leta 1444: tu morata pri vsakodnevni maši sv. Rešnjega telesa, domnevno v ljubljanski cerkvi sv. Nikolaja, dva učenca intonirati kitico *Tantum ergo* ali kitico *Ecce panis*, kar naj nadaljuje in konča učitelj z zborom.

Podobno določa listina iz leta 1435, naj učenci pred vsakodnevno votivno mašo v ljubljanski cerkvi sv. Nikolaja zapojejo marijansko antifono *Salve regina*. Petje te antifone je bilo v poznem srednjem veku močno razširjeno, kar priča tudi dejstvo, da je bilo njeno besedilo v 15. stol. prevedeno v slovenščino in zapisano v Stiški rokopis, NUK, Ms 141. Petje iste antifone določa poleg imenovane listine še ustanova pičenskega škofa Martina,³⁹ po kateri naj bi učenci šole v ljubljanski cerkvi sv. Nikolaja zapeli ta spev vsako soboto, v postnem času pa vsak večer.

Z opisom slednje ustanove smo že prekoračili okvir votivnih maš. Zunaj njega je bilo tudi spremstvo duhovnika, kadar je nesel sveto obhajilo iz cerkve sv. Nikolaja umirajočemu na dom. To spremstvo naj bi po dveh listinah oskrbela bratovščina krojačev, ki je bila posvečena sv. Rešnjemu telesu.⁴⁰ Duhovnika s sveto popotnico naj bi spremljali štirje učenci, oblečeni v »korrokh« in »gugl«, kar naj bi jim preskrbela bratovščina krojačev. Prvo od omenjenih oblačil je koretelj,⁴¹ belo liturgično oblačilo, drugo (»Gugel«) pa kapa, ki je pokrivala tudi ramena in bila tipično nemško oblačilo 15. stol. Spremljajoč duhovnika sta morala dva učenca nositi svečnika s prižganima svečama, dva križ, vsi pa so morali prepevati rezponzorij *Homo quidam fecit*, himnus *Pange lingua* in kitico *Ecce panis* (iz sekvence *Lauda Sion salvatorem*). Kot je bilo že omenjeno, so vsi ti spevi, ki so po svoji vsebini povezani s svetim obhajilom, iz oficija in maše praznika sv. Rešnjega telesa. Njihovo ulično petje je bilo v poznosrednjeveški Ljubljani del vsakdanjega življenja.

Iz obravnavanih listin lahko tu in tam izvemo še kak drug, z glasbenozgodovinskega stališča zanimiv drobec, ki sicer ni v središču listinskih določil: V Kamniku je konec 14. stol. pri večernicah v župnijski cerkvi sodeloval učitelj,⁴² kar pomeni prisotnost učencev.

³⁷ Določa jih metliška listina iz leta 1466.

³⁸ Besedilo listine ni povsem jasno: »untter der sequenczen« pomeni sicer »po sekvenci«, vendar je v nadaljevanju rečeno, naj se to zgodi »mit gotczleychnam und gesanchk«, kar pomeni, med samim petjem.

³⁹ O njej priča listina iz leta 1449.

⁴⁰ Listini iz let 1440 in 1444. Listini sta si zelo podobni in nanašata se na isto stvar; zdi se, da je sredstva za spremstvo dajal bratovščini krojačev sprva Mert Črnomeljski, po štirih letih pa je njihovo izplačevanje prevzel vicedomski urad.

⁴¹ Nem. »Chorröckel«; gl. Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* I, Ljubljana 1894, str. 439.

⁴² Listina iz leta 1395.

Kako naj bi učenci sodelovali, sicer ni razvidno, predpostaviti pa smemo, da s petjem. V župnijski cerkvi v Kranju se je peti oficij opravljal vsaj ob nedeljah in praznikih, saj sta se ga morala udeleževati kaplana novoustanovljenih beneficijev.⁴³ V Novem mestu je moral duhovnik, ki je opravljal novoustanovljeno obredje, pomagati župniku pri petih mašah.⁴⁴ Mimogrede je v eni od listin omenjeno petje pri novomeških frančiškanih.⁴⁵ Zanimiva je tudi omemba petih maš na Šmarni gori in v Vodicach.⁴⁶ Listina Heme iz Srednjih Gamelj sicer daje sredstva za luč, ki naj bi stalno gorela na Šmarni gori, a istočasno omenja pete maše v tej Marijini cerkvi in v Vodicach. Skoraj gotovo so bile to tiste pete maše, pri katerih so bila peto recitirana le celebrantu namenjena besedila.

III

Obravnavane listine dopuščajo nekaj splošnih ugotovitev. Kot je bilo že opaženo, se izrecne omembe petja v listinah, s katerimi se je ustanavljalo obredje, pojavijo šele z začetkom 15. stol.⁴⁷ To najbrž ne pomeni, da se v 14. stol. ni pelo in prehoda v 15. stol. morda ni treba imeti za tako oster mejnik med nepetim in petim, kot bi bilo mogoče soditi na podlagi listinskih določil. Možno je, da je s splošnim porastom obrednih ustanov v poznem srednjem veku kot tudi s porastom pisnega poslovanja prišlo tudi do natančnejših določitev, kako naj bo obredje izvedeno in kaj naj bo v njem peto. Kot je razvidno iz tabele 4, je listin s petim obredjem proti sredini stoletja vse več. Težko je presoditi, ali je to odraz zgodovinske resničnosti ali pa le videz, ki ga daje ključ, po katerem so zgodovinarji srednjeveške listine objavljali.

Mest, kjer je po listinskih navedbah na Kranjskem obstajalo petje, ni malo (gl. tabelo 3); med njimi so z ozirom na namen listin predvsem svetne cerkve, zlasti mestne, pa tudi nekaj podeželskih. Ponekod je pri obredju sodeloval tudi učitelj z učenci. Vse, kar se je na navedenih mestih pelo, je kot liturgično enoglasje pripadalo pisni glasbeni kulturi, kar pomeni, da se je širilo in prenašalo preko ustreznih glasbenih rokopisov. Kolikor so na navedenih mestih duhovniki sami peli maše, so to mogli delati po glasbenih obrazcih, ki so se jih lahko naučili v času šolanja in jih kot del svoje duhovniške izobrazbe znali na pamet. Za vse ostalo pa so bili potrebni glasbeni rokopisi. Nekateri v listinah omenjeni spevi so se sicer očitno peli po spominu: tako rezponzorij *Libera me* kot del obrednega obiska groba; rezponzorij *Homo quidam fecit*, himnus *Tantum ergo*, sekvenca *Lauda Sion*, kar vse so peli učenci, ki so spremljali duhovnika s sveto popotnico, in najbrž še kaj. A tudi če se je pelo na pamet, je moral nekje v bližini obstajati rokopis, v katerem so bile pomnjene melodije fiksirane z zapisom. Vendar pa v kranjskih cerkvah rabljeni rokopisi z eno samo izjemo danes niso v razvidu. V slovenskih knjižnicah in arhivih je ohranjeno sicer veliko število eno- ali nekajlistnih fragmentov uničenih glasbenih rokopisov, med katerimi se verjetno skrivajo tudi ostanki tistih, ki so jih imele kranjske cerkve. A za te

⁴³ Listini iz let 1483 in 1494.

⁴⁴ Listina iz leta 1428.

⁴⁵ Listina iz leta 1514.

⁴⁶ Listina iz leta 1450.

⁴⁷ J. Höfler, nav. delo, str. str. 87.

fragmente razen v obliki zelo ohlapnih hipotez ni mogoče ugotoviti, kje so bili v rabi. Tako listinske omembe petja v koralnem rokopisju nimajo pravega potrdila. Izjema je že omenjeni kranjski antifonal; a tudi ta, leta 1491 nastali rokopis je mlajši kot omembe liturgičnega petja v Kranju.

Tabela 3: mesta petega obredja

Mesto, cerkev, oltar	Leto listine
Ljubljana, sv. Nikolaj	
oltar sv. Jurija	1435 (šola)
oltar sv. Marije	1436
oltar sv. Barbare in sv. Marjete	1499 (šola)
oltar ?	1444, 1445, 1449 (šola), 1452–, 1466, 1515 (šola)
Ljubljana, križniki	1405, 1414, 1421, 1513 (šola), 1513 (šola)
Ljubljana, frančiškani	
Marijin oltar	1417, 1439
oltar ?	1446
Ljubljana, avguštinci	1437
Ljubljana, kapela sv. Lenarta	1499
Ljubljana, mesto	1440 (šola), 1444 (šola)
Šmarna gora	1450
Vodice, župn. cerkev	1450
Kamnik, župn. cerkev(?)	1395 (šola)
Kranj, sv. Kancijan	
oltar sv. Ane in Uršule	1483, 1485
oltar sv. Nikolaja	1494
oltar ?	1504, 1522
Novo mesto, sv. Nikolaj	1428, 1500, 1518 (šola)
Novo mesto, frančiškani	1511, 1514
Novo mesto, kapela sv. Antona	1428
Metlika, sv. Nikolaj	
oltar sv. Katarine	1466
Metlika, ?	
oltar sv. Elizabete	1466

Čeprav listinskih navedb ni mogoče imeti za nesporni in končni dokaz obstoja tistega, kar je v njih omenjeno, vendarle nakazujejo, da je bilo na Kranjskem v poznem srednjem veku koralno petje znano in razmeroma široko razširjeno, do določene mere tudi na podeželju. Ob tem je treba opozoriti, da srednjeveško liturgično enoglasje ni bilo glasba zaradi glasbe, pač pa sestavni del liturgije. To pomeni, da je bil gregorijanski koral na Kranjskem bolj kot načrtno prizadevanje z določenim glasbenim ciljem samoumevna sestavina tedanjega vsakdana.

Tabela 4: omembe petja v kranjskih listinah (Razvez krajšav je v op. 3.)

Datum Vsebina	Objava Navedek
1395 Kamniški župnik Otto der Stüppl da učitelju vrt, da bo ta opravljal vsakodnevne večernice.	Elze 94, Hitzinger 110
20. 2. 1405 Spominsko obredje za Zaharijo (Czacharias), sina pokojnega vice-doma, in njegove pri križnikih v Ljubljani. Na sredo po sv. Mihaelu naj bo: zvečer peta vigilija, zjutraj zadušnica z duhovniki hiše.	GZL VII/58 ... Darumb schüllen die vorgeantanten pruder dez tewtschen haws ze Laybach ... eyn jarstag begen ... dez abunts mit ainer gesungner vigili vnd dez morgens mit sell messen mit den priestern dez haws. ...
8. 11. 1414 Eberhart von Landtrops, meščan v Ljubljani, in njegova žena Agnes ustanavljata spominsko obredje. Posestvo dajeta ljubljanskim križnikom; ti bodo na obletnico imeli vigilijo in mašo z desetimi duhovniki.	GZL VII/61 ... so sullen sy ... vnd vnsern jars tag ewichleich pegen mit vigili vnd messen mit zehen priestern. ...
20. 11. 1417 Vlreich Schenkch von Osterwicz, deželni glavar na Kranjskem, ustanavlja spominsko obredje zase in za svoje. V frančiškanskem samostanu v Ljubljani naj bo na Marijinem oltarju v koru vsako soboto Marijina peta maša. Po potrebi se prestavi na oltar pred korom ali na kakšen drugi dan v tednu.	GZL II/70 ... darumb schullen sy ... singen all sambcztag ain ampt auf vnser frawen altar in dem chor des genanten goczhaws in dem lobe vnd ere der lobsam junchfrawen chunigin Marie mit der parmherczichait vngeuerlich. ...
4. 7. 1421 Agnes, vdova po ljubljanskem meščanu Eberhartu von Lantrapp, ustanovi spominsko obredje zase in za svoje. Pri ljubljanskih križnikih naj bo po oktavi sv. Filipa in Jakoba zvečer peta vigilija, drugi dan peta zadušnica in govorjena maša.	GZL VII/66 ... das sew ... einen jarstag ... pegen sullen mit den priesteren ... mit einen gesungen sell ampt vnd die anderen messe darunder gesprochen vnd des ersten abents mit einer gewondleichen gesungen vigilig ...
24. 4. 1428 Kaplan bratovščine sv. Trojice v Novem mestu, ki ima kapelo sv. Antona, pomaga na velike praznike pri peti maši v novomeški župnijski cerkvi. Župnik ima lahko peto ali navadno mašo v kapeli sv. Antona.	Baraga 42 ... helfen zu singen mess ...

Datum Vsebina	Objava Navedek
<p>28. 11. 1435 Primus Witscheckh ustanavlja mašo in spominsko obredje na oltarju sv. Jurija pri sv. Nikolaju v Ljubljani. Vsak dan naj bo po dnevni maši peta maša: v nedeljo maša sv. Trojice, v ponedeljek za vse duše, v torek za angele, v sredo za sv. Nikolaja, v četrtek maša sv. Rešnjega telesa, v petek sv. Križa, v soboto vnebohodna Marijina maša. Učitelj in učenci naj pred vsako od teh maš zapojejo Salve regina, potem naj sodelujejo pri maši. Če je god drugega svetnika, poje kaplan to mašo, vendar ima ustrezno kolekto. Na obletnico ustanoviteljeve smrti naj bo vigilija z 12 duhovniki.</p>	<p>GZL III/48 ... mache und schaff ... ain ewigs gesungenes ambt auf dem selben altar teglich zu singen unter der tagmess ... Also das er und sein nachkhomen all tag teglich ein ambt unter der eegenanten tagmess singen soll auf dem eegenanten altar ... all suntag ain ambt vor der h. dreyfaltigkeit, all montag von allen seellen, all erchttag von allen engelen und ain gedechnus mit einer collectn von allen heilligen, all mittich uon sant Nicla, all phinzttag von gottes leichnam, all freytag von den h. creüz, all samtag uon unser frau scheidung, doch also wan ain ander heilig auf der genandten tag ainen kem, so soll er von dem selbigen singen, sunder soll er ain collectn haben von der selbigen tag einen als obgemeldt ist. ... und soll auch alweg er das ambt anhebt ain Salue regina lassen singen und darauf ain collect als dan gewändlich und recht ist lassen sprechen. Auch soll derselb kaplan all suntag und all montag und all freytag die offne beicht sprechen und umb mein und meines vatter Juri ... seell bitten und ... Aue Maria zu hilff und zu trost lassen sprechen. ... ein jarstag begen mit einer vigili und mit zwelff priestern und soll jeden priester geben 10 schilling und 24 schilling von der vigili zu der zeit des jahrs als ich abgangen bin. Auch soll der obgenant herr Jacob und sein nachkomen ... zu sant Merthen tag geben und ausrichten dem schullmaister, wer dan die zeit schullmaister ist zu sant Nicla vier phunt wiener pfenning darum derselbig schullmaister das obgenant ambt all tag teglich und das Salue regina mit seinen schuelleren singen und verwesen soll ganz am ende. Und wan das geschach das der genant herr Jacob ... nicht bereit wer das ambt zu singen, so soll er ein andern an seiner statt gewünen, der das ambt singet, damit es teglich gesungen wird und nicht abgee. Auch soll der eegenant kaplan all heillige zeit und tag bey dem ambt und vesper und dem pfarrer gehorsam seyn ... so soll der richter ... ain andern erbern priester fürnehmen ... damit die obgenandten ambt, vigili und jarstag ewiglich beleiben und nicht abgeen ...</p>
<p>24. 4. 1436 Jacob, kaplan pri oltarju sv. Marije v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, in njegovi nasledniki bodo opravljali na tem oltarju, ki ga je ustanovil Fridreich Krell, spominsko obredje zanj: dva ali tri dni pred ali po sv. Marjeti bo zvečer peta vigilija, zjutraj peta zadušnica s spominom na Krella, nato še govorjena maša.</p>	<p>GZL VII/ 75 ...ainen ewigen jartag ... begeen sullen ... des abents mit einer gesungen gannnczen vigily und darnach des morgens mit ainem gesungen seelambt vnd derselbe priester der das haltt der soll weilenden des genantten Krellen seel vnder dem seelambtt gedechnnüs haben wie dann sytt vnd gewonhait ist, darczu süllen vnd wellen wir vnder demselben seelambtt eetweuil gesprochner mess frumen zu haltten. ...</p>

Datum Vsebina	Objava Navedek
<p>7. 4. 1437 Margret, vdova po Andreju Aphfal- tererju (Andre Aphfalterer) ustanovi spominsko obredje v avguštinskem samostanu v Ljubljani. Tu naj bo na četrtek pred 4. nedeljo v postu peta vigilija, zjutraj v petek pa peta zadušnica in dvajset govorjenih maš, očitna spoved ter spomin vseh njenih.</p>	<p>GZL VII/76 ... vnd ein vigilii gesuengen vnd des morgens zu geleichen weis an dem freytag hin wider do dann ein sel ampt schol gesuengen werden vnd czwainczig mes gesprochen vnd dar vnder dy offenpeicht gesprochen vnd der vorgeantent sel gedenkchen ...</p>
<p>6. 10. 1439 Hans Wernburger prenaša obredno ustanovo iz sv. Nikolaja v Ljubljani k frančiškonom in ustanavlja tu spominsko obredje. Na Marijinem oltarju naj se vsak dan poje maša: v nedeljo sv. Trojice, v ponedeljek za vse duše, v torek o razhodu aposto- lov, v sredo za spoznavalce, v četrtek o sv. Rešnjem telesu, v petek o sv. Križu in v soboto o sv. Mariji. Pred ofertorijem mora biti izgovorjena splošna spoved in prositi se mora za duše rajnih iz njegove družine. Praznik brezmadežnega spočetja morajo obhajati s 16 duhovniki. Na vsake kvatre in vsak Marijin praznik je spominsko obredje: na predvečer oz. na kvatrno soboto zvečer naj bo peta vigilija in placebo na grobu. Na nedeljo oz. na praznik sta dve peti maši: temporalna oz. ustrezna Marijina in zadušnica.</p>	<p>GZL VII/77 ... gemacht het nach abgang meins gemehel frawen Wendlen ein gesungens ampt in sand Niclas cappeln hie zu Laibach ... Also das dasselb ambt hinfur ewichlich an menichlichs widersprechen peleiben vnd gesungen werden scholl in demselben genanten chloster auf vnser frawn altar ... an suntag von der heyligen driualtichait, an montag von allen sellen, an eritag von den tzwelfpoten diuisionis, an mitichen von den heiligen peichtigern, an pfintztag von gotsleichnam, an freytag von dem heiligen chrewtz, an sambtzttag von vnser frawn schidung. Sy schullen sich auch albeg vor dem offerent vmb cheren vnd schullen die offenpeicht sprechen vnd nämleich pitten vmb meins vater vnd muter vnd meiner gemähel chindel vnd all gelaubig sel. Sy schullen auch alle iar jährlich ewichlich an abgang an vnser frawn tag concepci- onis, der albeg ist vor weynnachten vnd haist der verporgen vnser frawn tag, an demselben tag schuellen sie begen mit sechtzehnen priestern schullen sie mir jarlich begen all quottember vnd all vnser frawn täg mit den briestern die dan tzu den zeiten im chloster sind oder vermügen, albeg an dem quotember sambstag vnd an all vnser frawn abent mit ainer gesungen vigili vnd placebo ob dem grab. Vnd so sie also vigili vnd placebo gesungen haben so schol der gardian den brudern die da bei sind vnd singen ... Auch schullen sy des morgens an dem quotember suntag vnd an all vnser frawn tägen tzuwai ampt singen ayns von der tzeit vnd ain selampt ... Vnd ob das wär das sie mein ordnung vnd begen nicht volfurten als oben gemelt ist mit singen mit begen ...</p>
<p>21. 7. 1440 Mertt von Tschernoml oskrbi sprem- stvo sv. Rešnjega telesa. Za to daje sredstva brezovščini krojačev pri sv. Nikolaju v Ljubljani. Štirje učenci naj spremljajo sv. Rešnje telo na poti iz cerkve sv. Nikolaja k umira- jočemu; ustrezno oblečeni morajo peti rezponzorij Homo quidam fecit cenam magnam.</p>	<p>GZL II/92 ... das nun ... dy genantten zechmaister ... vier knaben schuler orden ... schullen dy dann vor dem briester der gotzleichnam tratt gen sullen als oft man damit get zu beruhen ... vnd sullen gen von dem genantten gotzhaws sand Nikla yeder knab in ainen karrokch oder kappen vnd yeder ain brawne gugel an dem hals vnd yeder der selben vier knaben sullen tragen dy czwen yeder ain latern mit ainen liecht von vnsslit oder wachskerczen vnd dy ainen yeder ain fendel auff ainen stab mit ainen krewcz vnd sullen damit singen Homo quidam fecit cenam magnam etc. ...</p>

Datum Vsebina	Objava Navedek
<p>13. 3. 1444 Kralj Friderik oskrbi spremstvo sv. Rešnjemu telesu. Odreja sredstva iz vicedomskega urada v korist bratovščine krojačev sv. Rešnjega telesa v Ljubljani. Na poti k umirajočemu naj sv. Rešnje telo spremljajo štirje učenci; pri tem naj pojejo reesponzorij Homo quidam ali himnus Pange lingua. Pri vsakodnevni maši sv. Rešnjega telesa naj dva učenca intonirata hy. Tantum ergo ali verz Ecce panis; učitelj in shola naj nadaljujejo.</p>	<p>GZL II/94 ... vnd alsofft die priester die zu der pharrkirchen zu Laybach gehorend in die stat vnd vorstet zu Laybach mit gotsleichnam geent die krankhen damit zu besuchen so sullen vier arm schuler di sich des almusen nerend mitgeen alsdan die egemelten korrokh vnd gugl anlegen zwen die kreuczuendl vnd zwen die latern mit prynnunden kerzen vor gotsleichnam tragen vnd das Responsorium homo quidam fecit oder den? Ymprium pange ligwa etc. hin vnd herwider singen ... daz teglich in den fronampten zwen schuler den? Vmpnum tantum ergo sacramentum oder den vers Ecce panis angelorum anuachen ze singen vnd daz die dann von dem schulmaister vnd dem gantzen kor gantz ausgesungen werden. ...</p>
<p>11. 10. 1445 Deželni upravitelj potrjuje ustanovo Hainraicha Rawcha in njegove žene Anne. Sredstva dajeta bratovščini sv. Rešnjega telesa in ta oskrbi vsak četrtek peto mašo v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani.</p>	<p>GZL VII/79 ... zu gotzleichnam bruderschafft zu ainer phinstag mess wochenleich ewichleich zu Laubach inn sand Niclas capellen zu singen ...</p>
<p>3. 2. 1446 Walthesar in Niklas von der Duerr ustanovita spominsko obredje za brata Andreja in svojce pri ljubljanskih frančiškanih in dajeta za to posestvo. V sredo ali četrtek po sv. Jakobu naj bo: zvečer peta vigilija in exsequies na grobu; zjutraj peta zadušnica in pet govorjenih maš, nato exsequies na grobu. Sredi pete zadušnice mora duhovnik izreči skupno spoved in prositi za duše svojcev. Naslednji dan mora biti 30 maš. Pri vseh teh mašah, pa tudi vsako nedeljsko in praznično mašo se mora prositi za duše svojcev.</p>	<p>GZL IX/75 ... alle jar jerlichen des nachsten mittichen oder phincztag nach sand Jacobs tag ... des abents mit einer gesungen viglij vnd ainem exsequies ob dem grab vnd des morgens mit einem gesungen selambt vnd mit funff gesprochen messen dartzue vnd aber darnach mit ainem exsequies ob dem grab begeen sullen, auch sol der briester der das bemelt selambt singet vor der wanndlung ... ain offene peicht sprechen ... sy sullen ... des nachsten tags darnach dreissig mess anvahen zusprechen ... Wer aber das der obgenanntt gardian conuent ... solh obgemelt stiftt der viglij der mess singen vnd sprechen ... nicht gennczleich volfurtten ...</p>
<p>11. 1. 1449 Oglejski patriarh potrudi sobotno obredno ustanovo pičenskega škofa Martina v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani: vsako soboto zvečer učitelj z dečki zapoje antifono Salve regina, v postnem času pa vsak večer.</p>	<p>Veider 68–69</p>

Datum Vsebina	Objava Navedek
5. 5. 1450 Hemma, vdova Thomasa Drönekcha iz Srednjih Gamelj, daje sredstva za večno luč na Šmarni gori. Ko se na Šmarni gori ali v Vodicach poje ali govori maša, naj se opravi spomin na Thomasa in njegove.	GZL IX/77 ... auch all heilig tag so in derselben kirchen mess gesungen oder gesprochen werdent vnd sunder zu Wodicz in der phar kirchen all suntag des obgemelten Thomas ... gedenkchen ...
1452– Friderik III. ustanovi dve peti maši dnevno na Friderikovem oltarju v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani.	Veider 73 Ad hoc Altare fiunt quotidie duae Missae cantatae vi foundationis Friderici 3tii Rom. Imp. religiosissimi: una circa 6tam matutinam de b. Virgine, altera post uel circa 9nam de tempore.
11. 6. 1466 Andree Hohenwartter ustanavlja obredje v Metliki: 1. Vsak četrtek naj konvent križnikov opravi v cerkvi sv. Nikolaja na oltarju sv. Katarine mašo v čast sv. Rešnjemu telesu. 2. Duhovnik, ki bo pel mašo, mora k maši in od maše nesti hostijo s petjem Ecce panis ali Tantum ergo. 3. Ob petju sekvence se mora s hostijo trikrat obrniti, kot je navada. 4. Pri isti maši mora peti kolekte: o sv. Rešnjem telesu, o sv. Mariji, za vse verne duše, za sv. Andreja, za sv. Barbaro. 5. Po evangeliju se mora duhovnik obrniti in moliti splošno spoved. 6. Spominsko obredje naj bo na sredo po sv. Rešnjem telesu: v sredo zvečer se pri oltarju sv. Elizabete, kjer je pokopan oče Andrej, poje vigilijska, ob grobu se zmoli placebo; v četrtek zjutraj gre procesija s sv. Rešnjim telesom in petjem v Metliko k sv. Nikolaju; tam je peta maša sv. Rešnjega telesa, kot je opisana zgoraj; za njo je še govorjena maša; potem se procesija vrne; pri oltarju sv. Elizabete je peta zadušnica s prošnjami za ustanovitelje obredja; za tem je peta maša sv. Rešnjega telesa, slednjič še placebo na grobu.	Kos 37–39 ... das dew obgenantn commentewern das coventt ... allew phinczttag ain ampt von dem werden leychnam unssers liebm herren Jesu Christi in der stat Medling in sand Niclas chirichen auf sand Kathrey altar oder in dem chor sigen schullen, und der briesstter der das ampt sigt solt das sacrament mit dem gesangh Ecce panis oder Tantum ergo zu und von der mess tragen. Auch sol sich derselbig bryestter untter der seqenzen zu treyn mallen mit gotczleychnam und gesanchk umbcheren alz das gemandleych ist. Er sol auch in demselbigen ampt die hernach gestimbten geleiten singen und halten, item die erstt von gotzleichnam, die andrew von unsser liebm frawn der chundug, die trittew umb all chlawbhefftig sellen, die vierd von sandt Andre, die ffunfftew von sand Barbara. Item sich scholl auch der briesstter nach dem ewangely umbkeren und ain offnew peicht sprechen ... Item wier schullen auch ... mit des haws briesstern hie in der Medling einen ewigen jartag legen ... des nachstten mittichen nachtez nach gotsleychnam tag. Des abentcz schullen wier ... vor sand Elspetten altar ... und ain ganzew vigily sigen und placebo auf dem grab sprechen, und des margens, das ist am phinczttags ... so sullen wier mit des haws bryesterschafft mit gotczleychnam processen und gesang und mit lobleycher ordnung ... in die stad Medling in sand Nicklas chirichen gen und daselbst ain ampt von gotczleychnam, in aller der mas als das obm mit seinen colecten und mit ordnung westimpt und begriffen ist, sigen und darunter ein gesprochnew mes halten. Und wen das also verpracht so sullen wier mit der proces und gotczleychnam und in aller mas als wier hineingangen sein wider umbher aus czu der phar gen und da am erstten sigen ein selambt auf sand Elspetten altar, und der bryestter schol sich nach dem ewangely umbkeren und umb all stifter lebentig und tod pieten, und darnach dan das hochaupt von gotczleychnam sigen, und darnach aber mit dem placebo auff das grab gen.

Datum Vsebina	Objava Navedek
<p>13. / 20. 7. 1466 Ambros Babina, krznar v Ljubljani, in Nesa Babina, njegova žena, dajeta del premoženja krznarskemu cehu sv. Marije v ljubljanski stolnici, in sicer za večno luč in spominsko obredje. V osmih dneh pred ali po 4. adventni nedelji naj bo vsako leto v ljubljanski stolnici peta Marijina maša, za tem pa dve govorjeni.</p>	<p>GZL VI/23 ... daselbs zu Laibach im tumb ... auch vns vnsern vordern nachkomen vnd alln gelawbigen seln zu hilff vnd zu trosst einen ewign jarstag jerleichen innen achttagn vor dem quottember suntag ze weichnachten oder inner achttagnen hinnach vngeuerleich mit aynem löbleichn gesungn ambt von vnser liebm frawen vnd mit zwain gesprochn messn darunder begeen vnd nach dem ewangeli vnser vordern nachkomen vnd aller gelawbign seln mit bitten gedechtnüss haben lassen ...</p>
<p>12. 9. 1483 Ustanovi se kaplanija pri oltarju sv. Ane in sv. Uršule v župnijski cerkvi v Kranju. Vsak ponedeljek mora kaplan peti zadušnico z libero, moliti za žive in mrtve ustanovnike; poleg tega mora brati tri maše na istem oltarju. Ob praznikih mora v koretlju peti pri večernicah in horah s farno duhovščino.</p>	<p>Komatar 27</p>
<p>28. 3. 1485 Potrditev določil listine z dne 12. 9. 1483. Kaplan mora vsak ponedeljek po epistoli prve maše peti mrtvaške molitve z libero za ustanovnike. Med tednom mora na istem oltarju darovati štiri maše.</p>	<p>Komatar 30</p>
<p>25. 4. 1494 Hanns Sluga ustanavlja na oltarju sv. Nikolaja v kranjski župnijski cerkvi kaplanijo. Vsako sredo mora kaplan darovati na imenovanem oltarju peto zadušnico in še tri tihe maše. Petim zadušnicam mora dodati libero in moliti za žive in mrtve ustanovnike ter člane bratovščine sv. Nikolaja. Ob praznikih in nedeljah mora peti s farno duhovščino večernice in hore.</p>	<p>Komatar 33</p>
<p>22. 6. 1499 Khateryna Rawber ustanovi beneficij pri sv. Nikolaju v Ljubljani. Dogradi se oltar sv. Barbare in sv. Marjete; tu naj ima kaplan vsak teden 5 maš. Ob ponedeljkih naj bo peta zadušnica z učiteljem in učenci. Četrta maša, ob petkih, naj bo posvečena Gospodovemu trpljenju, peta naj bo v hišni kapeli sv. Lenarta.</p>	<p>GZL X/99 ... am montag ain gesungens seelambt zw solchem ambt ain yetzlicher schuellmaister bey dem tuem sein knaben vnd schueler wo es in anderweg nit statt hatt zu singen verorrndn sol ... die vierd mess sol alle freytag von vnser herrn leyden vnd dy funfft sol in vnserm haws zw Laybach in sand Lienharts cappeln ...</p>

Datum Vsebina	Objava Navedek
28. 3. 1500 Agnes Meltz ustanavlja pri novomeškem kapitlju spominsko obredje: na ponedeljek po vsaki kvatrni nedelji naj bo peta vigilija, zadušnica in še dve maši.	Baraga 177, 178
14. 9. 1504 Nikolaj Sparawitz, ljubljanski kanonik, ustanovi spominsko obredje za člane svoje družine in daje za to sredstva bratovščini sv. Janeza Krstnika v župnijski cerkvi v Kranju: na večer pred vsako kvatarno sredo naj se pojejo večernice, v sredo naj bo slovesna zadušnica in štiri tihe maše.	Komatar 39
28. 9. 1511 Petrus Dobrutha, novomeški kanonik, s testamentom ustanovi spominsko obredje pri novomeških frančiškanih: vsak kvatrni ponedeljek naj bo devet maš, peta zadušnica, predhodno nedeljo pa peta vigilija.	Baraga 194
1. 11. 1513 Čolnarji potrjujejo ustanovo Appolonie Glanhoffer. Vsak kvatrni teden naj bo pri ljubljanskih križnikih: vigilija, placebo (oboje duhovniki in učitelj), peta zadušnica s spovedjo in spominom (duhovnik in učitelj), peta zahvalna maša (duhovnik in učitelj), za tem pa še štiri maše.	GZL IV/63 ... zu einer yeden kottember bestellt vnd ... ein gesungens seellambt mit einer offnen peicht vnd gedechtnuss des beruertn Hansen Glanhoffers aller seiner vorfodern auch bestimbter frawen Appolonia als voltziherung solhs gescheffts irer eltern kindern nachkumen vnd aller glaubigen seelln gesprochen vnd von solhem seelambt offner beicht vnd gedenkhn wir dem briester vnd schulmaister achtzehen schulling von ainem gesungen lobambt achtzehen schilling vnd von vier mess dy vndter solhen baiden embtern gehalten werdn sullen viertzig schilling auch den briestern vnd schuelmaister fur di vigili vierundtzwaintzig schilling vnd fur das placebo acht schilling ...
1. 12. 1513 Appolonia Glanhoffer, sledeč oporoki svojega pokojnega moža, ustanovi spominsko obredje. Sredstva daje bratovščini ljubljanskih čolnarjev. Ti naj vsak kvatrni teden pri križnikih oskrbijo: vigilijo (duhovniki in učitelj), placebo (duhovniki in učitelj), peto zadušnico s splošno spovedjo in spominom (duhovnik in učitelj), zahvalno mašo (duhovnik in učitelj), štiri maše.	GZL IV/64 ... also das durch die selbig bruederschafft zu einer yeden kottember bestellt vnd zu halten verordent werde ain gesungens seelambt mit einer offnen beicht vnd gedechtnuss meines liebns hauswirts ... von solhem seellambt soll dy bruederschafft ... dem briester vnd schuelmaister ausrichten ... auch soll die selbige bruederschafft vndter solhem seel vnd lob amt, von welchem lobamt dem priester vnd schuelmaister auch achtzehen schilling vnd von vier messen so vndter baiden embtern gehalten werden sullen ... den briestern vnd schuelmaister fur dy vigili vierundtzwaintzig schilling, fur das placeb acht schilling ...

Datum Vsebina	Objava Navedek
18. 12. 1514 V zapisu o poravnavi med novomeškimi frančiškani in novomeškim kapitljem je omenjeno petje v frančiškanski cerkvi.	Baraga 198
3. 6. 1515 Georg Slatkonja izvede oporoko ljubljanskega dekana Niclasa Podena (Niclas Poden). Sredstva se dajejo ljubljanski bratovščini krojačev, ki bodo skrbeli, da se na njihovem oltarju opravi: 1. vsak petek peta maša sv. Križa, imenovana nos autem; 2. vsake kvatre pred mašo sv. Križa peta zadušnica (requiem); 3. letno spominsko obredje na sv. Janeza Krstnika: zvečer vigilija, zjutraj peta zadušnica in zahvalna maša, zatem 12 govorjenih maš. Po vsaki zadušnici naj se duhovniki po petem evangeliju obrnejo k ljudstvu in zmolijo javno spoved ter prosijo za Niclasa in njegove. Po vigiliji in mašah, tako kvatrnih kot letnih (na sv. Janeza), naj gredo duhovniki z učenci v procesiji na Podenov grob, kjer naj zapojejo Recordare in izgovorijo placebo.	GZL IV/68 ... alle freytag auf berurter bruederschafft altar ain selig andechtig vnd loblich amt von dem heiligen crewtz in latein genant nos autem ... lesen singen halten vnd volbringen. Item in sonnderhait alle quottember fur das amt vom heiligen creutz ain seelamt oder requiem ... fur hern Niclasen Poden ... singen vnd halten. Item alle jar jerlich in ewig zeit albeg auf sanndt Johanns des tauffers tag ainen ewigen jartag nemlichen zu abent ain vigili zu morgens ain gesungen seel vnd lobamt mit zwelff gesprochen messen. Item nach ainem yeden selamt ... sullen sich die priester nach dem gesungen ewangeli ob dem altar gegen dem volkh vmbkern, ain offen peicht sprechen ... Item nach der vigili vnd amthern so zu quottembern vnd jarszeiten gehalten, sullen die priester vnd schueller mit der procession wie sich geburt auf gemelts herren Niclasen Poden grab geen das recordare singen vnd placebo sprechen.
14. 8. 1518 Jacob Strauss ustanavlja v oporoki obredje v cerkvi sv. Nikolaja v Novem mestu: vsak teden naj bo pet maš; na večje praznike naj bo peta maša; na praznik vseh svetnikov ter na nekatere druge dni naj bo vigilija z zadušnico ter spominom. Pri petih mašah in pri vigilijah sodeluje učitelj.	Baraga 206
1. 8. 1522 Vdova Andreja Parula (Andre Parule) in njen sin izvršujeta pokojnikovo željo in namenjata sredstva bratovščini Naše ljube Gospe v kranjski župnijski cerkvi. Teden po sv. Mihaelu naj pet duhovnikov opravi: zvečer pete večernice, zjutraj peto mašo zadušnico z libero. Nato naj bodo še 4 maše in eksekvije.	Komatar 47

Datum Vsebina	Objava Navedek
1. 11. 1534 Andreas Prossen v oporoki določa obredje ob svoji smrti: prošnje, vigilija in drugo; prvi, sedmi, trideseti dan in ob letu naj bo peta zadušnica, peta maša v čast Mariji in 8 govorenih maš.	Žnidaršič Golec 345 ... mein corper ... mit praces, vigili vnd anderm seelgerait versehen wirdt, zum erstn, sybendtn, dreyszigistn, vnd der jar tzeit, mit ainem gesungen requiem, ainem gesungen ambt von vnser lieben frawn, vnd acht gesesen mess als offt, Got zu lob ... begangen werde. ...

*(Razvez krajšav je v op. 3.)

REFERENCES TO SINGING IN THE MEDIEVAL CHARTERS
OF LITURGICAL SERVICES IN CARNIOLA

Summary

In Carniola, the practice by which the individuals established specific liturgical services was well under way in the later Middle Ages. Yet in respective charters the references to singing began to appear only by the beginning of the 15th century. 33 charters that expressly prescribe singing and refer to various locations in Ljubljana / Laibach, Novo mesto / Rudolfswerth, Kranj / Krainburg and Kamnik / Stein are so far known. In these documents, written in the German language, the sung services are specified by the following names: “ampt” or “gesungen ampt” (sung Mass), “seellampt” (sung Mass of the Dead), “vigili” (Matins and possibly Lauds of the Office of the Dead), “placebo” (Vespers of the same office). The singing implied by these expressions was no doubt liturgical monody (singing or reciting of Latin liturgical texts). The services introduced by the charters in question were almost exclusively of two types: (i) votive Masses to be celebrated either every day or on certain otherwise specified days of the year; (ii) commemorative services for dead members of the donor’s family. These normally included “vigili” and “placebo” at the grave in the evening, and “seellampt” in the morning. One of the very few charters referring to services outside Mass and Office is that of King Frederic III; according to this charter, the Sacrament, while being brought to a sick person, had to be escorted by four pupils clad in special attire, singing the responsory *Homo quidam fecit cenam* and the hymn *Pange lingua*; these chants belong to the Office of Corpus Christi. The discussed charters prove the presence of plainchant at numerous locations in Carniola in the 15th century.